

Чорна Лідія Георгіївна

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-8107-7573

Lidiya.Chorna@ispp.org.ua

ГРУПОВИЙ МІФ ТА ЙОГО ФУНКЦІЇ В СКЛАДНИХ СОЦІАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

У складних соціальних ситуаціях, коли в людини звужується свідомість та послаблюється критичність мислення, зростає ймовірність її звернення до міфу як засобу осмислення дійсності. У психології поширені поняття колективного і персонального міфу, а от груповий лише набуває наукового статусу. Соціальна взаємодія відбувається насамперед у малій групі, а груповий міф, як не парадоксально, сприяє побудові групової ідентичності, посиленню згуртованості членів групи в разі загрози її існуванню. Тобто міф у проблемних ситуаціях допомагає адаптувати членів групи до соціальної дійсності шляхом їх консолідації, а також надихає на активне додання соціальних складнощів. Міф спонтанно виникає в процесі безпосередньої комунікації членів групи, рефлексії та оцінки ситуації за допомогою доступних для них на актуальний момент психічних ресурсів. У випадку покращення соціальної ситуації міф із засобу адаптації може перетворитися в засіб дезадаптації: із живого міфу – у груповий нарратив, що містить ригідні соціальні настановлення, групові стереотипи та інші ілюзорні феномени групової взаємодії, які хибно відбивають соціальну реальність, деструктивно впливають на розвиток групи. У такому разі йдеться про дисфункцію міфу, тобто його функціональність для групи є умовною. Отже, груповий міф може виконувати функції адаптації, дезадаптації до складних соціальних ситуацій, а також їх активного додання, перетворення із складних у нескладні, розв'язані та пережиті. Ці загальні функції підпорядковують собі часткові: адаптивна – соціалізувальну, інтегративну, консолідувальну; дезадаптивна – ілюзорно-фантазматичні, компенсаторно-деструктивні; проактивно-творча – емоційно-наснажливу, ціннісно-рефлексивну, дієво-долальну тощо. Захисні функції міфу залежно від специфіки психологічних захистів (компенсація, заміщення, проєкція, раціоналізація, заперечення тощо), які використовує група в процесі створення міфу, можуть слугувати всім трьом вищезгаданим цілям групи: адаптації, дезадаптації, творчого перетворення складних соціальних ситуацій. Визначення функцій міфу в малій групі дасть змогу виокремити маркери його ідентифікації, створити нові методи дослідження поведінки людини в соціальних ситуаціях та впливу на неї групових феноменів.

Ключові слова: мала група; міф; складна соціальна ситуація; групова феноменологія; соціальна взаємодія.

GROUP MYTH AND ITS FUNCTIONS IN COMPLEX SOCIAL SITUATIONS

Lidiia H. Chorna

Institute for Social and Political Psychology,

National Academy of Educational Science of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-8107-7573

Lidiya.Chorna@ispp.org.ua

Abstract. Experience of complex social situations leads to narrowing of individual consciousness and weakening of the critical thinking abilities. At the same time the role of myth as an instrument of comprehending the reality is growing. The concepts of collective and personal myths are well known in psychology, whereas that of group myth is only getting its scientific status. Social interaction takes place primarily within a small group, and group myth facilitates group identity development and increases group coherence in case of a threat to its existence, despite how paradoxical this may be. In other words, in problem situations myth helps group members to adapt to social reality by consolidating them. It also promotes activities to overcome the social difficulties. Myth develops spontaneously in the process of the group members' communication, reflection and assessment of the situation by means of the available psychological resources. If the social situation improves, myth turns from a means of adaptation into a means of maladaptation: from the live myth into a collective narrative which contains rigid social attitudes, group stereotypes and other illusionary group interaction phenomena. They distort the social reality and have a destructive influence on the group development. In this case myth has a dysfunction,

i. e. its functionality for the group is conventional. Therefore, group myth can have the functions of adaptation, maladaptation to complex social situations and the function of their active overcoming transforming the complex situations into simple, resolved and past ones. These general functions include the partial ones: adaptive functions comprise socializing, integrative, and consolidating ones; maladaptive functions – illusionary, compensatory and destructive ones; and proactive and creative functions – emotional and facilitating, value and reflecting, acting and overcoming ones. The protection functions of myth may serve adaptive, maladaptive and creative transformation purposes, which depends on the type of the psychological defense (compensation, displacement, projection, rationalization, repression, etc.) used by the group in the process of the myth creation. The identification of the functions of myth in a small group will make it possible to define the markers of its identification and develop new methods of investigating the behavior of an individual in social situations as well as the impact of group phenomena on its peculiarities.

Key words: small group; myth; complex social situation; phenomenology; social interaction.

Постановка проблеми. У процесах взаємодії в реальній малій групі порівняно із ситуаціями міжособової взаємодії посилюється деіндивідуалізація, послаблюється особистісна ідентичність людини, натомість стає більш виразною колективна ідентичність, розмиваються психологічні межі прийнятих норм взаємодії. Ці процеси помітно посилюються в складних соціальних ситуаціях. Негативні стереотипи та упередження замінюють процеси мислення, наростають груповий тиск і егоїзм, з'являється аутгрупова упередженість. Мала група втрачає адаптивний потенціал, формує групові ілюзії в сприйнятті соціальної дійсності, а відтак виникає соціально-психологічне підґрунтя для формування міфології, тобто такого типу осмислення дійсності, що спирається на низький рівень рефлексивності та художні образи (визначення міфу подано за В. Жовтянською, 2011). Як відомо, образність та поетичність мови самі по собі мають сильний сугестивний потенціал (Веселовский, 1989), а в кризових ситуаціях, коли звужується свідомість і втрачається критичність сприйняття (Магомед-Еминов, 2006), ця сугестивність, звісно, ще більше зростає. Міфологічне витісняє критичне мислення, не розрізняє символіку і реальність, особистісні смисли і значення, часткове і загальне, логічно-послідовне і асоціативне, умовне й безумовне. Ідеться про неправильне, викривлене відображення соціальної дійсності та побудову взаємодії в ній відповідно до невалідизованого змісту міфу. Спеціально сконструйовані міфи використовуються в політичному, світоглядному протистоянні різних держав, спільнот, зокрема в гібридній війні Росії проти України, коли чулки, фейки підсилюють тривожність людей.

У складних соціальних ситуаціях виявляються не лише негативні ефекти групової взаємодії, а й позитивні: зростає єдність членів групи, їхня гнучкість і креативність. Продуктом групової творчості може бути певний наратив, який надихає, надає оптимізму членам групи, спрямовує їх на розв'язання проблеми. І це також може бути міфом.

Усвідомлення функцій міфу в тій чи іншій складній ситуації та його значення для певної групи людей, міфу як чинника групової адаптації, його негативної і позитивної ролі у виникненні та доланні соціальних конфліктів, криз, травм є соціально та науково важливою, актуальною проблемою. Процес відновлення когніцій достовірного, а не ілюзорного відображення соціальної дійсності членами групи, свідомо регуляція рівноправної і відповідальної взаємодії групи з іншими групами становить практичну значущість дослідження.

Наукова актуальність дослідження. У психології міф насамперед є предметом дослідження культурної та історичної психології (Cohen, 2011; Роменець, 1983; Лозова, 2014; Schuman, Belli, & Bischooping, 1997; Наговицын, 2005), загальної психології та психології особистості (Kellogg, 1977; Гундештайло, 1998; Гуцол, 2016; Жовтянська, 2011). Дотичним до проблематики міфології особистості є дослідження автобіографічної пам'яті особистості, зокрема в її реконструктивній функції (Нуркова, 2000; Salaman, 1970; Conway, & Williams, 2008; Singer, & Blagov, 2004). Згадуючи про “золоті часи” свого життя, людина використовує спогади як міф (Нуркова, 2000).

Конструкт міфу активно використовується в психотерапевтичних практиках (Бейдер, & Пирсон, 2008; Горностай, 2008; Wortman, & Woerner, 2011; Малкина-Пых, 2006; Бреусенко-Кузнецов, 2012), є одним із центральних понять психоаналітичних теорій (Jung, 1970; Fromm, 1951; Перера, 2009; Абрамович, 2016).

Процес створення міфу постає також як модель розгортання процесів творчості, метафоричного, креативного відображення дійсності людиною (Jung, 1970; Роменець, 2004), а от спеціальним предметом дослідження у соціальній і політичній психології, феноменом у контексті соціальних і політичних процесів міф став не так давно (Горностай, 2007; Жовтянська, 2011; Суший,

2017; Яремчук, 2013; Christensen, & Cornelissen, 2015). У соціальній психології особистості дослідники, описуючи повсякденну свідомість, порівнюють її з міфологічною, яка не лише припускає наявність суперечностей, а й передбачає їх наявність як невід'ємної властивості об'єктів; таке соціально-психологічне мислення є неповним і фрагментарним (Бевзенко, 2002; Титаренко, 2013).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виокремлення нерозв'язаних частин загальної проблеми. Отже, у психології вже усталилося добре артикульоване поняття колективного міфу (Jung, 1970) та активно розробляється поняття особистісного, персонального міфу (Feinstein, & Krippner, 2009; Гуцол, 2016; Гундерттайло, 1998). А проте в проміжку між рівнем дослідження великих соціальних груп, народів, етносів, спільнот і між індивідуальним рівнем, коли йдеться про особистісний міф, має бути й груповий міф. Сьогодні єдиним науково ідентифікованим різновидом групового міфу є сімейний міф (Ferreira, 1996; Палаццолі, Босколо, Чеккін, & Прата, 2010). Сама ж ідея функціонування міфу як специфічного групового феномену належить П. Горностаю (2007), який розглядає такий міф як механізм підтримки ідентичності групи. Мала група схильна ідентифікувати й ототожнювати себе з певними подіями свого досвіду, які згодом відображаються у змісті групового міфу. Коли розбіжності між міфом і реальними фактами все ж таки виявляються, група схильна більше вірити міфу, ніж фактам.

Зазвичай дослідники міфу спеціально не виокремлюють функції міфу, пишуть про його значення загалом або побіжно виокремлюючи функції серед іншого змісту дослідження. На наш погляд, виокремивши функції міфу в групі, ми зможемо виокремити певні маркери його ідентифікації, віднайти інструменти дослідження. Розуміючи функції групового міфу в складних соціальних ситуаціях, ми зможемо визначити проблемні точки групової взаємодії, виявляти її неусвідомлювані складові, впливати на ситуацію, керувати нею, вирішувати соціальні питання.

Мета статті: визначити функції міфу як феномену групової взаємодії в складних соціальних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як продукт становлення суспільної свідомості, міф є одним із засобів соціалізації особистості, інтуїтивного “опанування” (Жовтянська, 2011) цінностей, норм, звичаїв, ритуалів, передавання колективного несвідомого досвіду, родинного досвіду, тобто він виконує *соціалізувальну* функцію в групі (Еліаде, 2010; Jung, 1970; Маринкевич, 2014).

Міф *ідентифікує* групу, вирізняє її серед інших (Горностаї, 2007). Прикрашена певними, на думку окремих членів групи, незначущими, невеликими деталями, історія групи сумарно суттєво збагачується. “Скелети в шафі” приховуються, темні сторінки історії групи забуваються. Міф *компенсує* нестачу героїчних, красивих, захопливих подій в історії групи.

Міф *згуртовує* членів групи навколо певної ідеї або гасла: “Ми завжди дружна сім'я”, “Що б не трапилося, ми завжди разом”, “Що я один без сім'ї (шкільного класу, компанії друзів)?”, “Наш науковий колектив – найкращий”. Міф допомагає зберігати єдність групи, у певному розумінні він є конструктом управління групою. Згуртування навколо ідеї, об'єднання людей у групу заради ідеї завжди краще, ніж просто тому, що в групі краще, ніж наодинці. “Колективна автобіографічна розповідь про суспільно значущу подію, що поступово набуває форми універсального для культури сюжету та стає предметом особистісної ідентифікації, виконує *функцію соціальної солідарності*” (Нуркова, 2000, с. 186). Навколо людини-легенди або події-легенди, людини-міфа або події-міфу люди згуртовуються. Міф виконує *інтеграційну, консолідувальну* функцію.

Інтеграційна та соціальна функції групового міфу, безумовно, відіграють позитивну, конструктивну роль у функціонуванні групи, а от компенсаторну варто розглядати як один із варіантів вияву захисних групових механізмів, а психологічні захисти, як відомо, можуть як сприяти, так і перешкоджати соціальній адаптації індивіда. Вони викривляють сприйняття дійсності, хибно її відтворюють, що допомагає особистості зберігати цілісність Я-концепції.

Міф також виконує функцію впорядкування та організації психіки, зняття внутрішньої напруги (Гуцол, 2016). І тут ми від функцій міфу, які він реалізує у звичних соціальних ситуаціях, переходимо до аналізу його функцій у складних, напружених, кризових. Група, як і особистість, відчуваючи загрозу, образу, несправедливість, перебуваючи в конфлікті та зазнаючи травми, намагається захищатися.

Коли в соціумі зростає невизначеність майбутнього, що є однією з провідних ознак складної соціальної ситуації, то, захищаючись від почуття тривоги, людина здатна повірити у вигадки та міфи, а група при цьому продукує усілякі фантазми (Маричева, 2007). У разі виникнення загрози існуванню

групи вона посилює свої захисні функції, продукує міфи. Отже, йдеться про *захисну* функцію міфу. Залежно від ситуації ця функція розпадається на *адаптивно-захисну* і *компенсаторно-деструктивну*.

Міф виникає спонтанно і є живим, по суті, результатом безпосередньої комунікації членів групи, рефлексії та оцінки ситуації, що склалася, за допомогою доступних на актуальний момент для членів групи її психічних ресурсів. Свою адаптивну функцію міф може успішно виконувати певний час, але не завжди і не вічно. У подальшому, у разі зміни і покращення соціальної ситуації, міф із засобу адаптації може перетворитися в засіб дезадаптації: із живого міфу – у ригідні соціальні настановлення, групові стереотипи, в ідеологію групи, яка базується на раціоналізаціях вербальних конструктів хибного відображення соціальної дійсності. Зі зміною соціальної ситуації адаптивний потенціал міфу перетворюється на дезадаптивний. У такому разі йдеться про дисфункцію міфу, тобто його функціональність для групи стає умовною.

Оскільки міф базується на глибинних, архетипових образах, є продуктом колективного несвідомого, то несвідомі психологічні захисти теж беруть участь у його функціонуванні. І. Малкова-Пих (2006) до механізмів формування сімейних міфів відносить інтроєкцію і конфлуенцію. Інтроєкти погано усвідомлюються людиною, вони є результатом прямого чи опосередкованого батьківським навіюванням настановлення. По суті, інтроєкція є прийняттям та асиміляцією моралі, цінностей, соціальних норм без їхньої критичної перевірки. Відбувається, так би мовити, інтуїтивна соціалізація. Інтроєкція сприяє виживанню соціального індивіда в складних соціальних ситуаціях, але коли соціальна ситуація змінюється на краще, ці батьківські погляди (інтроєкти) починають виконувати деструктивну роль у житті людини. Аналогічні процеси інтроєктування, описані І. Малковою-Пих (2006), можуть виникати і в інших видах малих груп, а не лише в сім'ях, коли референтну особу (лідера, керівника) члени групи сприймають як батька або матір (царя, бога), коли група перебуває в кризовому стані, а критичність сприйняття інформації різко знижується. У закритих групах, відрізаних від комунікації з представниками інших великих або малих груп, коли соціальний простір взаємодії групи обмежується лише власним гомогенним простором (наприклад, “залізна завіса” для громадян соціалістичного табору країн, матеріальна неможливість або внутрішня/зовнішня заборона подорожувати; культурні, групові, історичні особливості запрошення в гості, на свята або відвідування інших груп, що обмежує взаємодію), імовірність засвоєння інтроєкцій зростає.

Оскільки взаємодія між групою і представниками інших груп порушена, а захисні механізми ведуть до хибного відображення дійсності, то в групі можуть виникати ілюзії сприйняття соціального довкілля. Загалом формується ілюзорна групова реальність, яка хибно відображає та інтерпретує навколишній світ (наприклад, “світле майбутнє”, “ідеальний російський мир”). Таким чином виявляються захисні механізми компенсації та витіснення.

Успішне інтроєктування виникає на базі первинної конфлуенції (злиття в емоційній близькості) людини з близькими людьми, коли важко провести чітку межу між собою та іншим. Чужі переживання або бажання сприймаються за власні, людина не в змозі переживати окремо від іншої людини, а у внутрішній психологічний простір можуть проникати життєві настановлення іншої людини, тобто інтроєкти, часто нездорові, безглузді, неадекватні. Аналогічно описаному І. Малковою-Пих (2006) механізмові виникнення сімейного міфу в групах, у яких унаслідок відчуття зовнішньої загрози дистанція між членами групи зменшується, а колективна ідентичність зростає, виникають сприятливі умови для міфологізування. Іноді керівники трудових колективів, приватних компаній свідомо/несвідомо створюють аж занадто теплу сімейну атмосферу спілкування та взаємодії в них, чим порушують усілякі допустимі межі емоційної близькості, вимагають від найманих працівників сімейної відданості групі, розказуючи при цьому міфічні історії про те, як колись люди вміли працювати. Щоб вдало інтроєктувати свої нереалізовані владні настановлення, такі керівники спеціально приймають на роботу емоційних, неавтономних, особистісно незрілих осіб. Чутки та пересуди постійно функціонують у таких групах, жодні спроби керівництва їх позбавитися не дають результатів, а міфологічне мислення переважає над раціональними способами осмислення дійсності групи. Особистісні межі всередині групи порушені, “розчавлені”, і в людини виникає відчуття, що хтось “топчеться” по особистому простору її “Я”, підсвідомо жорстко регламентуючи її поведінку. Це емоційне злиття посилюється, коли межі групи жорсткі, щільно зачинені для чужих, не членів даної групи. У процесі взаємодії не враховуються відмінності між людьми, у процесі комунікації використовуються узагальнювальні, абстрактні слова. Під час взаємодії превалюють соціальні ідентифікати, а не особистісні визначення (“Ми як представники особливої групи...”, “Ми – особлива група...”). Якщо все ж таки говориться про власне “Я”, то лише в соціальних ролях: учень, син, донька,

школяр, учитель, лікар, робітник, науковець, менеджер, професіонал тощо). Отже, реалізуючи захисну функцію, міф сам використовує психологічні захисти. Міф у складних соціальних ситуаціях є інтегрованим, складним захисним конструктом.

Отже, груповий міф імовірно виникне в складній соціальній ситуації, ніж у звичайній. Група продукує міфологію, що заміщує небажану (неприйнятну, небезпечну, ворожу) дійсність, або ж, навпаки, створює міф, що не заперечує травму і дає надію на покращення ситуації. Міф може посилювати *дезадаптацію групи*, а може сприяти її *адаптації* до складних соціальних ситуацій. Який вектор опанування дійсності обере група залежить, на наш погляд, від ціннісно-смыслових складових міфу, кому він адресований, для чого призначений: для взаємодії з іншою групою, інтерпретації власних дій комусь, приховування вини чи знаходження внутрішніх духовних ресурсів для власної діяльності групи. Чи закріплюється міф у свідомості членів групи як певна ідеологія, а чи існує як внутрішній нарратив, що забезпечує стійкість, єдність групи в складних ситуаціях? У першому випадку долання травми не є продуктивним, група не адаптується до соціуму та вигадує все нові і нові міфи, заміщуючи дійсність вигаданою, паралельною щодо дійсності реальністю (Горностай, 2017). У другому ж випадку міф допомагає адаптуватися до складних соціальних ситуацій, роблячи неймовірно ймовірним.

“Живий” груповий міф, на наш погляд, є поясненням “для самого себе” того, що відбувається в соціальному просторі взаємодії, спонтанною реакцією на “груповий когнітивний дисонанс”, а ідеологія – це вже раціональні, виважені ідеологеми, які позиціонують групу “для інших”, нібито група публічно заявляє про своє “Я” і свої переконання та цінності.

Міф за механізмом свого виникнення є творчим процесом, проте й за своїми функціями він може не лише *адаптувати* до проблемних ситуацій, а й *конструювати нову дійсність*, виходити за межі соціальної адаптації, наприклад: спрямовувати на досягнення, прогнозувати майбутнє, *невизначену ситуацію перетворювати на визначену*. Визначення, довизначення складної соціальної ситуації за допомогою міфу, коли не існує жодних інших соціально-психологічних інструментів її осмислення, окрім конструювання вигадки, може стати єдиною можливим засобом виживання людини в цій ситуації.

Якщо група проєктує свої сподівання, віру на краще в певному міфі, що базується на певних подіях та становить історію групи, то в такому разі механізм проєкції не лише сприяє захисту від тривоги, а й спрямовує діяльність групи на згуртування, на вирішення актуальних завдань діяльності групи і конструктивне, *дієво долання* травми. Тут груповий міф надихає, спрямовує, енергетизує, дає надію.

Група, яка не лише вижила в складній соціальній ситуації (групової травми), а й створила наснажливий, консолідаційний, живий міф, може гіперкомпенсувати травму, продемонструвати великі досягнення у своїй діяльності. Попри те, що міф є вигадкою, теза про спотворення ним дійсності є відносною, бо, неправильно відбиваючи конкретні події, міф може правильно передавати соціальні настрої, ідеї, цінності, ставлення до соціальних явищ і подій певних малих і великих соціальних груп. Рефлексія змісту міфу, його функцій, рефлексія самої історії як міфу визначає смисли його використання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, груповий міф може виконувати функції адаптації, дезадаптації до складних соціальних ситуацій, а також їх долання, перетворення із складних у нескладні, розв’язані, пережиті та подолані. Соціалізувальна, інтегративна (консолідувальна) функції належать до *адаптивних*; компенсаторно-деструктивні, ілюзорно-фантазматичні – до *дезадаптивних*; емоційно-наснажлива, ціннісно-рефлексивна та дієво-долальна – до *проактивно-творчих*. Захисні функції міфу залежно від специфіки психологічних захистів (компенсація, гіперкомпенсація, проєкція, заперечення тощо), які використовуються в процесі створення міфу, та джерел виникнення міфу можуть виконувати всі три вищезазначені функції: адаптації, дезадаптації, творчого перетворення складних соціальних ситуацій. Зрозуміло, що у творчому перетворенні складної ситуації зростає частка свідомих компонентів психічної регуляції взаємодії, тому, на нашу думку, психологічний захист уже не відіграє провідну роль у цьому процесі. Свідомі ідентифікації з героями історій, усвідомлення проєкцій як віри в долання ситуації відрізняють міфологію долання від міфології пристосування. Перспективи подальших досліджень полягатимуть в емпіричній верифікації функцій групових міфів як психологічних маркерів складних соціальних ситуацій.

Список використаних джерел

- Абрамович, Г. (2016). *Братья и сестры. Миф и реальность*. Москва: Класс.
- Бевзенко, Л. Д. (2002). *Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций*. Киев: ИС НАНУ.
- Бреусенко-Кузнецов, О. А. (2012). Міфологічні домінанти у казівництві. В *Простір арт-терапії: вершини усвідомлення: матеріали ІХ Міжнар. міждисциплін. наук.-практ. конф.*, Київ, лютий, 2012 (с. 11–14). Київ: Золоті ворота.
- Бэйдер, Э., & Пирсон, П. (2008). *В поисках мифической пары*. Москва: Изд-во Московского психолого-социального ин-та.
- Веселовский, А. Н. (1989). *Историческая поэтика*. Москва: Высшая школа.
- Горностай, П. П. (2008). Мифодрама: “Аполлон – охранитель искусства и бог-врачеватель”. Взято з *Простір арт-терапії: Миф, метафора, символ: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ, 28 лютого – 1 березня, 2008. (с. 63–66). Київ: Міленіум.
- Горностай, П. П. (2007). Проблема группового бессознательного в социальной психологии. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 18(21), 30–39.
- Горностай П. П. (2017). Концепція паралельних процесів у навчально-терапевтичних групах. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 39 (42), 131–144.
- Гундერთайло, Ю. Д. (1998). Особистісна міфологія (до історії концепції). *Практична психологія та соціальна робота*, 6–7, 11–14.
- Гуцол, С. Ю. (2016). Психологічні особливості організації сюжетів “міфологічного типу” в контексті наративного самопроекування особистості. *Вісник НТУУ “КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка*, 2, 38–44.
- Жовтянська, В. В. (2011). Сміслові трансформації в сучасному міфі. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 27 (29), 243–256.
- Лозова, О. М. (Ред.). (2014). *Етнопсихологічний вимір України: семіозис, міфотворчість, ідентичність*. Київ: Інтерсервіс.
- Магомед-Эминов, М. Ш. (2006). *Экстремальная психология* (Т. 2). Москва: Психоаналитическая ассоциация.
- Малкина-Пых, И. Г. (2006). *Гендерная терапия. Справочник практического психолога*. Москва: Эксмо.
- Маринкевич, С. М. (2014). Вивчення сімейних міфів, їх функцій та характеристик у сучасних психологічних дослідженнях. *Філософія. Культура. Життя*, 40, 170–178.
- Маричева, А. В. (2007). Фантазматичне функціонування соціальної групи. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави*, 5–6, 56–60.
- Наговицын, А. Е. (2005). *Древние цивилизации: общая теория мифа*. Москва: Академический проект.
- Нуркова, В. В. (2000). *Свершенное продолжается: Психология автобиографической памяти личности*. Москва: Изд-во УРАО.
- Перера, С. Б. (2009). *Комплекс козла отпущения. Миф и психология коллективной Тени*. – Москва: Независимая фирма “Класс”.
- Роменець, В. А. (1983). *Історія психології Стародавнього світу і середніх віків*. Київ: Вища школа.
- Роменець, В. А. (2004). *Психологія творчості*. Київ: Либідь.
- Палаццоли, М. Сельвини, Босколо, Л., Чеккин, Д., & Прата, Д. (2010). *Парадокс и контрпарадокс. Новая модель терапии семьи, вовлеченной в шизофреническое взаимодействие*. Москва: Когито-центр.
- Суший, О. В. (2017). Глибинні рифи українського націєтворення: архетипна програма конфлікту. *Проблеми політичної психології*, 5 (19), 103–121.
- Титаренко, Т. М. (2013). *Сучасна психологія особистості*. Київ: Каравела.
- Элиаде, М. (2010). *Аспекты мифа*. Москва: Академический проект.
- Яремчук, О. В. (2013). *Психологія етнокультурної міфотворчості особистості*. Одеса: Фенікс.
- Christensen, L. T., & Cornelissen, J. (2015). Organizational transparency as myth and metaphor. *European Journal of Social Theory*, 18 (2), 132–149.
- Conway, M. A. & Williams, H. L. (2008). *Autobiographical Memory*. University of Leeds, Leeds, UK, Elsevier Ltd.
- Feinstein, D., & Krippner, S. (2009) *Personal Mythology: Using Ritual, Dreams, and Imagination to Discover Your Inner Story*. Fulton: Energy Psychology Press.
- Ferreira, A. J. (1996). Family myths. *Psychiatric Research Reports*, 20, 186–191.

- Fromm, E. S. (1951). *The Forgotten Language; an introduction to the understanding of dreams, fairy tales, and myths*. New York: Grove Press.
- Jung, C. G. (1970) *Analytical Psychology: Its Theory and Practice: the Tavistock lectures*. New York: Vintage Books.
- Kellogg, J. (1977). The meaning of color and shape in mandalas. *American Journal of Art Therapy*, 16, 123–126.
- Kitayama, S., & Cohen, D. (Eds.). (2010). *Handbook of cultural psychology*. New York: Guilford Press.
- Salaman, E. A. (1970). *Collections of Moments: a Study of Involuntary memories*. New York: Harlow: Longman.
- Schuman, H., Belli, R. F., & Bischooping, K. (1997) The generational basis of historical knowledge. In: Jodelet D, Pennebaker J, & Paez D (Eds.), *Political Events and Collective Memories* (pp. 47–78). London: Routledge.
- Singer, J. A., & Blagov, P. S. (2004). Self-defining memories, narrative identity, and psychotherapy: A conceptual model, empirical investigation, and case report. In Angus, L.E. & McLeod, J. (Eds.). *Handbook of Narrative and Psychotherapy: Practice, Theory*. Thousand Oaks, CA, US: SAGE Publications, Inc.
- Wortman, C. B., & Boerner, K. (2011). Beyond the myths of coping with loss: Prevailing assumptions versus scientific evidence. In H. S. Friedman (Ed.), *Oxford library of psychology. The Oxford handbook of health psychology* (pp. 438–476). New York, NY, US: Oxford University Press.

References

- Abramovich, G. (2016). *Bratya i sestry. Mif i realnost* [Brothers and Sisters. Myth and Reality]. Moscow: Klass. (in Russian)
- Bevzenko, L. D. (2002). *Sotsialnaya samoorganizatsiya. Sinergeticheskaya paradigma: vozmozhnosti sotsialnykh interpretatsiy* [Social Self-Organization. Synergetic Paradigm: Possibilities of Social Interpretations]. Kyiv: IS NASU. (in Russian)
- Beyder, E., & Pirson, P. (2008). *V poiskakh mificheskoy pary* [In Search of a Mythical Couple]. Moscow: Publisher LEU VPO Moscow Psychological and Social Institute. (in Russian)
- Breusenko-Kuznyetsov, O. A. (2012). Mifolohichni dominanty u kazivnytstvi [Mythological Dominants in Fairytelling]. In *Prostir art-terapii: vershyny usvidomlennia: materialy IX Mizhnarodnoi mizhdystsyplinarnoi naukovo-praktichnoi konferentsii* [The Space of Art Therapy: Peaks of Awareness, IX interdisciplines. scient.-pract. conf.], Kyiv, February, 2012. (p. 11–14). Kyiv: Zoloti vorota. (in Ukrainian)
- Christensen, L. T., & Cornelissen, J. (2015). Organizational Transparency as Myth and Metaphor. *European Journal of Social Theory*, 18(2), 132–149.
- Kitayama, S., & Cohen, D. (Eds.). (2010). *Handbook of cultural psychology*. New York: Guilford Press.
- Conway, M. A., & Williams, H. L. (2008). *Autobiographical Memory*. University of Leeds, Leeds, UK: Elsevier Ltd.
- Eliade, M. (2010). *Aspekty mifa* [Aspects of the Myth]. Moscow: Akademicheskii Proekt. (in Russian)
- Feinstein, D., & Krippner, S. (2009). *Personal Mythology: Using Ritual, Dreams, and Imagination to Discover Your Inner Story*. Fulton: Energy Psychology Press.
- Ferreira, A. J. (1996). Family Myths. *Psychiatric Research Reports*, 20, 186–191.
- Fromm, E. S. (1951). *The Forgotten Language; an Introduction to the Understanding of Dreams, Fairy Tales, and Myths*. New York: Grove Press.
- Gornostay, P. P. (2008). Mifodrama: “Apollon – okhranitel iskusstva i bog-vrachevatel” [Mythodrama: “Apollo – the guardian of art and the healing god”]. In *Prostir art-terapii: mif, metafora, symbol: materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktichnoi konferentsii* [The Space of Art Therapy: Myth, Metaphor, Symbol V Int. scient.-pract. conf.], Kyiv, February 28 – March 1, 2008. (p. 63–66). Kyiv: Milenium. (in Russian)
- Gornostay, P. P. (2007). Problema gruppovogo besoznatelnogo v sotsialnoi psikhologii [The Problem of the Group Unconscious in Social Psychology]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, 18(21), 30–39. (in Russian)
- Hundertaylo, Yu. D. (1998). Osobystisna mifolohiia (do istorii kontseptsii) [Personal Mythology (to the History of the Concept)]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota* [Practical Psychology and Social Work], 6-7, 11–14. (in Ukrainian)
- Hutsol, S. Yu. (2016). Psykholohichni osoblyvosti orhanizatsii siuzhetiv “mifolohichnoho typu” v konteksti naratyvnoho samoproektuvannia osobystosti [Psychological Peculiarities of Organization of “Mythological Type” Subjects in the Context of Narrative Self-Projecting of the Personality]. *Visnyk NTUU “KPI”. Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika* [Bulletin of NTUU “KPI”. Philosophy. Psychology. Pedagogy], 2, 38–44. (in Ukrainian)

- Jung, C. G. (1970). *Analytical Psychology: Its Theory and Practice: the Tavistock Lectures*. New York: Vintage Books.
- Kellogg, J. (1977). The Meaning of Color and Shape in Mandalas. *American Journal of Art Therapy*, 16, 123–126.
- Lozova, O. M. (Ed.) (2014). *Etnopsykholohichniy vymir Ukrainy: semiozys, mifotvorchist, identychnist* [Ethnopsychological Dimension of Ukraine: Semiosis, Myth-Making, Identity]. Kyiv: Interservis. (in Ukrainian)
- Magomed-Eminov, M. Sh. (2006). *Ekstremalnaya psikhologiya* [Extreme Psychology]. (Vol. 2). Moscow: Psikhoanaliticheskaya assotsiatsiya. (in Russian)
- Malkina-Pykh, I. G. (2006). *Gendernaya terapiya. Spravochnik prakticheskogo psikhologa* [Gender Therapy. Handbook of the Practical Psychologist]. Moscow: Eksmo. (in Russian)
- Marycheva, A. V. (2007). Fantazmatychni funktsionuvannia sotsialnoi hrupy [Phantasmatic Functioning of a Social Group]. *Problemy politychnoi psikhologii ta yii rol u stanovlenni hromadianyna Ukrainskoi derzhavy*, 5-6, 56–60. (in Ukrainian)
- Marynkevych, S. M. (2014). Vyvchennia simeinykh mifiv, yikh funktsii ta kharakterystyk u suchasnykh psykholohichnykh doslidzhenniakh [The Study of Family Myths, their Functions and Characteristics in Modern Psychological Research]. *Filosofia. Kultura. Zhyttia* [Philosophy. Culture. Life], 40, 170–178. (in Ukrainian)
- Nagovitsyn, A. Ye. (2005). *Drevniye tsivilizatsii: obshchaya teoriya mifa* [Ancient Civilizations: a General Theory of Myth]. Moscow: Akademicheskii Proyekt. (in Russian)
- Nurkova, V. V. (2000). *Svershennoye prodolzhayetsya: Psikhologiya avtobiograficheskoy pamyati lichnosti* [The Accomplished Continues: Psychology of the Autobiographical Memory of the Personality]. Moscow: Publishing House URAO. (in Russian)
- Palatstoli, M. S., Boskolo, L., Chekin, D., & Prata, D. (2010). *Paradoks i kontrparadoks. Novaya model terapii semyi, vovlechennoy v shizofrenicheskoye vzaimodeystviye* [Paradox and Counterparadox. A new Model of Therapy for a Family Involved in Schizophrenic Interaction]. Moscow: Kogito-tsentr. (in Russian)
- Perera, S. B. (2009). *Kompleks kozla otpushcheniya. Mif i psikhologiya kollektivnoy Teni* [Scapegoat Complex. The Myth and Psychology of Collective Shadow]. Moscow: Independent company “Klass”. (in Russian)
- Romenets, V. A. (1983). *Istoriia psikhologii Starodavnogo svitu i serednikh vikiv* [History of Psychology of the Ancient World and Middle Ages]. Kyiv: Vyshcha shkola. (in Ukrainian)
- Romenets, V. A. (2004). *Psykholohiia tvorchosti* [Psychology of Creativity]. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian)
- Salaman, E. P. (1970). *Collections of Moments: a Study of Involuntary Memories*. Harlow: Longman.
- Schuman, H., Belli, R. F., & Bischooping, K. (1997). The Generational Basis of Historical Knowledge. In Jodelet, D., Pennebaker, J., & Paez, D. (Eds.), *Political Events and Collective Memories* (pp. 47–78). London: Routledge.
- Singer, J. A., & Blagov, P. S. (2004). Self-Defining Memories, Narrative Identity, and Psychotherapy: A Conceptual Model, Empirical Investigation, and Case Report. In Angus, L. E., & McLeod, J. (Eds.), *Handbook of Narrative and Psychotherapy: Practice, Theory*. Thousand Oaks, CA, US: SAGE Publications, Inc.
- Sushyy, O. V. (2017). Hlybynni ryfy ukrayinskoho natsiyetvorennia: arkhetypna prohrama konfliktu [Deep Reefs of Ukrainian Nationcreation: an Archetypical Program of Conflict]. *Problemy politychnoi psikhologii*, 5(19), 103–121. (in Ukrainian)
- Tytarenko, T. M. (2013). *Suchasna psykholohiia osobystosti* [Modern Psychology of Personality]. Kyiv: Karavela. (in Ukrainian)
- Veselovskiy, A. N. (1989). *Istoricheskaya poetika* [Historical Poetics]. Moscow: Vysshaya shkola. (in Russian)
- Wortman, C. B., & Boerner, K. (2011). Beyond the Myths of Coping with Loss: Prevailing Assumptions versus Scientific Evidence. In Friedman, H. S. (Ed.), *Oxford Library of Psychology. The Oxford Handbook of Health Psychology* (pp. 438–476). New York, NY, US: Oxford University Press.
- Yaremchuk, O. V. (2013). *Psykholohiia etnokulturnoi mifotvorchosti osobystosti* [Psychology of Ethno-Cultural Myth-Making of the Personality]. Odesa: Feniks. (in Ukrainian)
- Zhovtianska, V. V. (2011). Smyslovi transformatsii v suchasnomu mifi [Meaningful Transformations in the Modern Myth]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psikhologii*, 27(29), 243–256. (in Ukrainian)